

Hvilke udfordringer står andelsbevægelsen overfor, hvordan tackles de? Hvilke strategier skal formuleres – og følges? Vær dig selv, men ikke dig selv nok

Jørgen Lund Christiansen, tidligere direktør for forskellige selskaber i landbrugssektoren og nu formand for Vestermølle Møllelaug

Figur 1: Kom og se: Kom til udstillingerne FÆLLES på Kultur-, Oplevelses-, Aktivitets- og Formidlingscenter Vestermølle ved Skanderborg Sø for at lære om andelsbevægelsens start og udvikling og positionering fra 1880'erne til 1960'erne fortalt af nærværende tidsskrifts redaktør Henning Otte Hansen (til venstre) og museumsnestor Flemming Just, Ribe

Set i lyset af virkningerne fra landbrugsloven af 2015, tekniske revolutioner, krav om stordrift og en urolig verden er spørgsmålet – i ordenes egentlige betydning – uhyggeligt relevante.

For om muligt at klare tankerne til et udspil, der forhåbentlig kan give anledning til en smule overvejelse, har jeg valgt at gå ned ad memory lane for at finde mit udgangspunkt i oplæggets mindelser om en

fantastisk historie oplistet i faserne 1) etablering, 2) positionering, 3) konsolidering samt 4) internationalisering. Vedrørende de to første faser henviser jeg til vedhæftede figur 1.

Inden jeg tager fat på opgaven i en omgang personlig brainstorm med kastevinde følgende til baggrund vedrørende faserne 3 og 4:

Cargills anerkendelse af danske andels-selskaber

Figur 2: Cargill så ikke en forretningsmæssig interesse i at gå ind på det danske detailmarked og sagde nej til at investere i KFK

I juli 1997 var jeg to uger i USA for at forberede og lave aftaler om en 10-dages studierejse for 127 andelsfolk. Vi fløj ind til Minneapolis i Minnesota og fulgte Mississippi ned til New Orleans ved Den Mexicanske Golf. Med fornøjelse trodser jeg Trump og fastholder navnet Mexicanske Golf.

Forrejsens første møde fandt sted i hovedsædet hos verdens største korn- og foderstofselskab, Cargill. Midt under en drøftelse med flinke kommunikationsfolk om programlægning, besøg på landbrug,

grovvare- og havneanlæg samt møder med politikere og organisationsfolk blev mødet afbrudt af et direktionsmedlem, som havde hørt, der var en dansk branchemand i huset. Jeg fik spørgsmål om den danske foderstofbranchens struktur og konkurrenceforhold. Især ville han gerne vide noget om Korn- og Foderstofkompagniet, KFK, og selskabets ejer, gødningskoncernen Norsk Hydro, igen ejet af den norske stat. Jeg måtte sige, at KFK var særdeles veldrevet, en stærk og respekteret konkurrent. Men hvorfor denne interesse? Fordi! sagde direktøren – og lagde et såkaldt Information Memorandum på bordet. Jeg fik ikke lov at bladere i det, men forstod, at Hydro forhørte sig om Cargills eventuelle interesse i at købe KFK og gå ind som aktiv detailhandler på det danske grovvaremarked. Jeg blev pålagt tavshed og nøjedes hjemme i Danmark igen med at orientere i eget bagland – og mundtligt. Næppe alle troede på historien. Veldrevne KFK til salg? Nå, siger de det i Amerika, jasnå!

Jeg spurgte, om Cargill da var interesseret? Det var direktøren ved at finde ud af, derfor interessen for at tale med en gæst fra branchen i Danmark. Men han troede det ikke. Og hvorfor så ikke? Svaret var til at forstå: Fordi I har et vanvittigt konkurrencemiljø og en ikke-interessant avance-mulighed.

Jeg har siden mange gange tænkt over, at det faktisk var en flot anerkendelse af Danmarks landmandsejede selskaber.

Danish Agro

Figur 3: Grovvarebranchens tre største aktører i dag er Vestjyllands Andel, Danish Agro og DLG

Der skulle gå fem år, før KFK i 2002 blev solgt i bidder til en række andelsforeninger med DLG og Danish Agro i spidsen. Mon ikke, Hydros Information Memorandum

andre steder i verden forinden blev bedømt på samme måde som hos Cargill. I dag omsætter DLG og Danish Agro tilsammen for 110 milliarder kroner, heraf kun for cirka 25 milliarder i Danmark.

Figur 4: Arla Foods har andelshavere i Danmark, Sverige, UK, Tyskland, Holland, Belgien og Luxembourg, men er repræsenteret også mange andre steder på kloden. I 2006 blev et mejeri i Hollandtown i USA's Dairy State, Wisconsin, købt. Her er landmændene leverandører, men ikke medejere

Forinden var Superfos Korn og andre privatejede grovvareselskaber forsvundet. I 1970 var andels-grovvarehandelens markedsandel lidt under 50 procent, i dag på mere end 80 procent.

Udenlands agerer DLG og Danish Agro som aktieselskaber – i modsætning til Arla Foods, der har medlemmer i syv lande, er repræsenteret kloden over og omsætter for 150 milliarder kroner og fortjener betegnelsen andelsbevægelsens flagskib.

”Lad være med at ødelægge markedet”

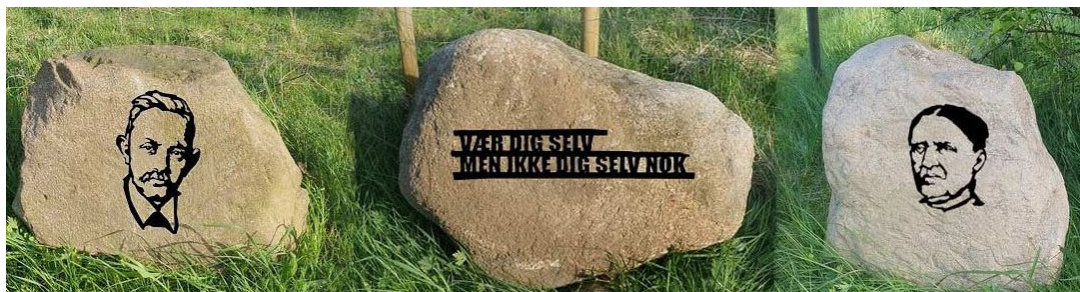
I 1991 begyndte Landsforeningen den lokale andel at importere soja i 50.000 tons panamaxbåde direkte fra Sydamerika til

Fredericia. Indtil da var der – til hele den danske branche – sket omladning til coastere i Hamborg, Belgien og Holland, hvilket gav direkte leverancer til havne rundt omkring i Danmark. Det var bekvemt at få kontinuerlige småpartier leveret tæt på. Men det kostede. Selv når længere fragt med bil fra Fredericia til de lokale andelsforeninger ud over landet blev indregnet, var der en besparelse på minimum 50 kroner pr. tons.

KFK og DLG trak på smilebåndet. Det kunne den lokale andel ikke håndtere, der ville følge et kollaps. Et halvt år efter blev vi indbudt til en kop kaffe hos KFK's direktion. Nu lød meldingen: Respekt for, I har

Figur 5: Anders Nielsen malet af Knud Larsen i 1920. Billedet pryder forsiden af Claus Bjørns biografi fra 1993

Figur 6: Sloganet *Vær dig selv, men ikke dig selv nok*, mellem Anders og Kirstine Nielsen i haven på Vestermølle. Billedkunstner Thomas Andersson har lavet værket støbt i bronze på marksten

fået en god idé, og tillykke med profitten. Men vær dog kollegiale. Behold den ekstra fortjeneste og lad være med at ødelægge markedet for resten af branchen. Landøkonomisk Oversigt for 1992 viser, at KFK det år realiserede en bruttoavance på 19,5 pct. og havde omkostninger for 14,5 pct., lokalforeningernes tilsvarende tal var 12,2 og 8,6 pct.

Andelsbevægelsens i mine øjne største skikkelse gennem tiden, Anders Nielsen (1859-1928) – manden bag kontrolforeningerne, planteforædling, JAF/DAG, i dag DLG, effektivisering af mejerierne, smørekspert under navnet Lurmærket, bygning af Axelborg sammen med Arbejdernes Andels-boligforeninger, stiftelse af Landbrugsraadet, inspirator for undervisning og kommunikation, stiftelse af Andelsbladet og dets første, mangeårige redaktør, stiftelse af verdens første forening for landbrugsjournalister, i dag Danske Fødevarer- og Landbrugsjournalister, etablering af Andelsbanken og meget, meget mere – skrev 2. august 1913 disse

fyndord i en leder i Andelsbladet: Vær dig selv, men vær ikke dig selv nok.

I dag ses udsagnet støbt i bronze på en marksten på Vestermølle mellem portrætter af Anders Nielsen og hans hustru Kirstine. Inde i Vestermølles hovedbygning kører i åbningstiden som led i bredere fortællinger om andelsbevægelsen, fællesskaber i øvrigt og fødevareklyngen en film i sløjfe om Anders og Kirstines virke og meget store resultater til gavn for landbrug og samfund.

Heller ikke i dag kan landmanden selv det hele

Vær dig selv! Ja, hjemme på bedriften bestemmer landmanden.

Vær ikke dig selv nok! Nej, for landmanden kan ikke selv – uanset hvor stor han bliver – rationelt og billigst muligt købe f.eks. soja fra Brasilien. Han kan ikke selv i bryggerset ved sin hustru eller ansatte meyerske lave Lurpak og blå ost til verdensmarkedet eller hjemmeslagte og eksportere Danish. Han kan ikke, som DLF

Seeds med en verdensmarkedsandel på mere end 30 pct., effektivt forædle, producere og sælge kløver- og græsfrø worldwide.

Redaktør Niels Lunde kaldte i Børsen i december 2020 Anders Nielsen for landbrugsgets modstykke til industriens C. F. Tietgen – og omvendt. Om dem begge skrev han, at de eksekverede.

Andelsbevægelsen går til baglommen

Da Landsforeningen den lokale andel blev stiftet i 1975, blev der opfundet et nyt begreb: landsadministrationen. Syv forretningsmæssige ledere valgt af kollegerne i 135 medlemsforeninger skulle sammen med to landmænd – formand og næstformand for højeste myndighed, repræsentantskabet – og Landsforeningens forretningsfører køre butikken. De to landmænd havde vetoret, skulle holde øje med, at alt gik rigtigt for sig, at ingen blev forfordelt. De to kunne tage ethvert emne til repræsentantskabet med klar overvægt at kolleger.

Den første repræsentantskabsformand, Georg Bonnesen, Lille Skensved, fulgte efter stiftelsen i 1975 op på Anders Nielsens fyndord med sætningen: Andelsbevægelsen går til baglommen. Og altså landmændenes baglommer.

Årsagen til KFKs surhed og Cargills nej tak

Reelt var det årsagen til, de blev knotte i KFK's direktion – og til det, de havde noteret sig hos Cargill i Minneapolis.

Meget var gået forud for direkte skibe med protein fra Sydamerika. Det begyndte med import af NPK-gødning fra det daværende Jugoslavien og dernæst PK fra Holland samt rene kvælstofgødninger fra UK og især Irland. De selvstændige købmænd havde vist vejen med import fra Ungarn, men på en klodset facon. Sækkevarer skulle fra jernbanevogn gøres til løsvarer ved lastende skib før turen via skib over Østersøen. Der kom gødning med papirstumper, som vanskeliggjorde spredning.

Mellem 12 og 15 procent for blot at gennemfakturere

En dag ringede en Herre, som viste sig at være journalist: Hvis han kunne få løntal fra landbrugssektoren, havde han til gengæld en fortrolig rapport fra Monopoltilsynet, der dokumenterede gødnings-engrosavancer på tocifrede procenter, som både KFK og DLG beregnede sig for at udlevere fra lossende skib – altså blot en gennemfakturering. Tilmed var der betaling løbende måned plus 12 dage, mens DLG selv havde kredit fra udlevering hen over efteråret frem til foråret – i en tid med en tocifret markedsrenteprocent. Vi byttede kuverter over to krus på Færgekroen i Tivoli. Senere har vi mindedes den sene eftermiddagstime nogle gange – efter han var blevet chefredaktør på LandbrugsAvisen.

Det endte med, at Superfos Gødning – senere finske Kemira, efter overtagelse af Superfos – valgte at sælge direkte til lokalforeningerne uden om DLG, som rea-

gerede ved i et par år at stoppe med indkøb hos Superfos.

Da den avanceforbedring var i hus, kom planteværnsfirmaerne enkeltvis af sig selv og ville også sælge direkte, kordineret over Landsforeningens formidlingssystem, som også kom til at omfatte såsæd, mineralblandinger, sødmælkserstatninger, kløver- og græsfrø, sække til foder og såsæd, høstbindegarn med videre.

Det blev for meget for DLG, som under vejs ekskluderede de mere og mere "utro" medlemmer. De svarede med krav om opdeling af DLG's egenkapital og egen part heraf udbetalt ved skilsmissen. Det sagde Østre Landsret nej til, men ja til, at den optjente andelskapital skulle udbetales.

Peter Gæmelkes tre begrundelser

I 1999 var Danmark vært for den internationale landbrugsjournalistkongres. Her blev Landbrugsraadets præsident spurgt om, hvorfor danske landmænd klarede sig så godt, som det var oplevet på ekskursioner de foregående dage. Peter Gæmelke nævnte tre årsager:

- 1) Selvejet. Den landmand, der dygtig-gør sig, følger med fagligt og kan komme op om morgenen, får selv gevinsten af sin indsats.
- 2) Den uvildige rådgivning. Landmandens egen konsulent vejleder om farven og størrelsen på traktoren set i relation til jord, terræn og afgrøder, ikke maskinhandleren. Og på samme måde i andre faglige sammenhænge.

- 3) Andelsbevægelsen, som til stadighed vinder terræn og sikrer, at profit deles på indkøb af driftsmidler og salg af afgrøder samt animalske produkter til forarbejdning på og salg fra egne virksomheder.

Landmandsforhold i Minnesota og New Zealand

Studierejsen til USA i 1997 omtalt indledningsvis gav en eftertankevækkende erfaring vedrørende punkt et, selvejet. I Minnesota besøgte en svineproducent med nybygget egen stald og driftsansvar, men alligevel status som lønarbejder. Et selskab kom med smågrisene og foder og hentede gyllen og grisene til slagtning. Gårdejeren fik et aftalt beløb pr. færdigfædet svin. Han skulle ikke tænke på priser for hverken foder, smågrise eller notering, var fri for risiko – men også uden mulighed for gevinst i gode tider.

Forretningsfolk havde frigjort sig for staldinvesteringerne og gjort skødeholderen med terminsansvar til lønmodtager.

I New Zealand har de udviklet en mere tiltalende metode, share-milking, som led i en generationsskiftemodel: Sælgende landmand og mælkeproducent beholder gården med jord og bygninger, mens køberen nøjes med at investere i besætningen og langsomt kan overtage den faste ejendom. Det er en form for et personligt arrangement, som for den unge landmand modsvarer kreditforeningen og for den ældre afkastet af pensionsopsparingen.

Fra 2.500 over 215.000 og tilbage til måske 2.500 landbrug

For 300 år siden var der 800 godser og 1.700 selvejerbønder i Danmark. I alt 2.500 landbrug med en suverænt bestemmende driftsherre. I 1945 var der 215.000 selvstændige landmænd, i dag cirka 26.000. Men kun på godt 5.000 brug er der minimum én fuldtidsbeskæftiget landmand.

Er landbruget på vej til samme skæbne som tekstilindustrien, der i 1950 beskæftigede 25.000 med produktion i Danmark, i dag kun godt 3.000? Hele 93 pct. af det tøj, vi køber, er importeret. Tekstilbranchen er her stadig, nu basis salg – også ud i verden, men af produkter fra især Kina, Bangladesh og Tyrkiet.

Branchen præger også landbruget, f.eks. ved Bestsellerejer Anders Holch Povlsen, hvis jordbesiddelser nærmer sig 5.000 hektar. Det er ikke meget sammenlignet med, at han ejer én pct. af Skotlands areal, 89.000 hektar. Familien bag Lego samt selskaber, også udenlandske, med tegnebogen i orden køber jord, når muligheden opstår.

Landbrugslovens udfordring

Efter liberaliseringen af landbrugsloven i 2015 kan alle købe – og uden at bosætte sig. Landmandsuddannelse er ikke en forudsætning. Jord er blevet et investeringsobjekt og ikke blot basis for fødevarerproduktion og liv på landet. Det – og ejendommenes størrelse – er blevet en udfordring også for andelsselskaberne udtrykt af bl.a. adm. direktør for Vestjyllands An-

del, Steen Bitsch: Før der investeres i f.eks. en ny foderblandingsfabrik, må ikke blot dens dækningsområdes antal dyr kortlægges.

Information om, på hvor mange landbrug dyrene er fordelt, må med i vurderingerne. I dag kan både svine- og mælkeproducenter være så store, at holder blot en eller to op med at købe, kan fabrikken blive urentabel. Vestjyllands Andel er her endnu, er velfunderet og velleddet, følger med tiden, går nye veje: Har set mulighederne i biogas, produktion af græsprotein og søstjernemel til smågrise f.eks.

I 1975 var der som tidligere nævnt 135 lokale andels-grovwareforeninger, i år 2000 cirka 30 og i dag kun en håndfuld. Samme udvikling er sket på købmandssiden. Og den sidste konsolidering – fusion eller overtagelse ved køb – er ikke set endnu.

Større brug, mindre samlet areal

Kommer vi ned på 2.500 virksomhedslandbrug igen? I dagens prisniveau løber en gennemsnitsbedrift ud herfra op i 250 millioner kroner, måske endda mere. Ikke mange unge landmænd, om nogen, kan præstere udbetaling til køb af landbrug i den størrelsesorden. Realistisk bedømt vil kun et fåtal af fremtidens landbrugsvirksomheder være i familieej.

I 1945 var 72 procent af Danmarks samlede areal på 4,3 millioner hektar, i alt 3,1 millioner hektar, landbrugsjord. De tilsvarende tal i dag er 60 procent og 2,5 millioner hektar. Når den grønne trepart har

taget 390.000 hektar, udgør landbrugsarealet under 50 procent svarende til 2,1 millioner hektar. Allerede nu sidder kun godt 400 landbrug på halvdelen af Danmarks landbrugsjord.

Bliver "Vær dig selv nok" det fremherskende?

Hvem vil eje fremtidens store bedrifter? Er landbrugsloven af 2015 andelsbevægelsens måske største udfordring? Vil det selskabsejede landbrug med en CEO og kapitaludpeget bestyrelse kere sig om Anders Nielsens Vær dig selv, men vær ikke dig selv nok? Eller vil overvejelserne gå på at finde sammen med andre landbrugsvirksomheder og efter modellen Vær dig selv søge andelsselskabet, også et landsdækkende selskab, omdannet til et aktieselskab?

Det er fremført i debatten, at aktieselskabet har nemmere ved at skaffe kapital end andelsselskabet, der udlodder overskud til medlemmerne fremfor at konsolidere sig og lade de omsættelige aktiers værdi stige. Arla Foods klarer vækst og udvikling ved at udstede virksomhedsobligationer – Andelsselskaber kan desuden arbejde med medlemskonti og således både sikre arbejdskapital og tilgodese andelshaverne.

Hvis vi i Danmark ikke ønsker kapitalens ubegrænsede adgang til at eje jorden, hvad kan vi så stille op? Hvordan tackles udfordringen, jf. redaktørens spørgsmål?

Er der brug for – ønskes der – lovgivning?

Både dansk og EU-lovgivning – og amerikanske regler med – har bestemmelser mod monopoldannelser. Senest har Arla Foods og Them Andelsmejeri fået nej til fusionering.

Grundlaget for andelsselskabernes virke, det primære landbrugs struktur, har ikke den store interesse blandt politikere og medier. Risikoen for afvikling af andelsselskaber til fordel for et kapitalstyre, der i yderste konsekvens kan lade Elon Musk eller Kina overtage dansk landbrug, og dermed vores jord, debatteres ikke. Kræfterne bruges på en bagatelsag som Arla/Them, som intet ville monopolisere, men være til nytte for samfundet, både lokalt og overordnet.

Stærke meninger ubelastede af fakta

Danske Andelsselskaber og LOK havde tidligere en tydelig offentlig stemme. Både saglig debat og selvkritiske røster blev formidlet og bidrog til balance i tingene. Denne platform er væk, og en betydelig del af den faglige debat er forsvundet.

I stedet kan vi nu opleve helt igennem unuancerede udsagn om svin, grundvand og økologi anført af politikere med stærke meninger, en del af dem ganske ubelastede af fakta.

Politikere som Franciska Rosenkilde, Zenia Stampe og Pia Olsen Dyhr kræver nultolerance, når det gælder pesticidrester i

grundvand. Sandheden er, at nultolerance ikke findes – og at grænsen på en tiendedel milliontedel gram pesticidrest pr. liter vand skal oversættes til: Du skal drikke to liter vand om dagen i 80 år for at få et giftindtag på seks tusindedele gram, hvilket svarer til nikotin og tjærerester i en halv cigaret. På 80 år! Og så skal der endda være grænseværdi-indhold i samtlige 60.000 liter vand. Regn selv efter.

Der er større risiko for dødsfald ved at have en enkelt piberygende minister end ved brug af vor tids gennemkontrollerede pesticider. Og i øvrigt er ingen, som i IN-GEN, nogen sinde døde af at drikke vand fra hanen i Danmark.

Selv Folketingets nye formand, Moderaternes Henrik Frandsen med en fortid i landbrugets organisationsarbejde, er blevet smittet af svinevalgsforureningen. Han kræver grise født i Danmark slagtet i Danmark. Hvorfor ikke imødekomme efterspørgslen efter smågrise fra Tyskland og Polen, tjene på dansk dygtighed – og i øvrigt overlade 80 procent af grisens gylle til køber?

Svinevalget fik kvælstoffet i kog hos hel-seapostlene på Christiansborg og mediernes feltbiologer, som "til gengæld" undlod at beskæftige sig med følgende:

I København klares forurening ved at tredoble grænseværdierne

I 2005 stod Frederiksberg og København over for en miljøkatastrofe. 20 procent af jorden i de to kommuner var så forgiftet,

at den jf. lov skulle renses på Kommunekemi. Det tilladte indhold af tjærestoffer, PAH'er – herunder det kræftfremkaldende benzo(a)pyren – på hhv. 1,5 og 0,1 mg. pr. kg. jord var overskredet.

Så trådte et politisk flertal i karakter: De to grænsetal blev forhøjet med faktor tre til hhv. 4,0 og 0,3 mg. Det skal retfærdigvis nævnes, at København udskiftede overfladejord i daginstitutioner. Nogle børn har det med at sutte på fingre og kysse legetøj. Det gør de i hovedstaden så kun i børnehaven, ikke hjemme i haven eller i parken.

Hvem husker aviskampagner eller TV-udsendelsesrækker herom?

Da jeg blev journalist i 1970'erne, havde Danmark flere end 100 aviser, som praktisk talt alle havde en landbrugsmedarbejder. I dag har vi kun godt 30 dagblade, og stofområdet er – også på radio- og TV-redaktioner – overladt til erhvervsjournalister, som meget bredt skærer hakkelse i døgnets rejsestald – og som gang på gang viser inkompetence både som interviewere og i valg af "eksperter", der interviewes.

Nultolerance findes ikke

Selvfølgelig skal også svineproducenter – ligesom folk, der spærrer fugle inde i bur eller holder kaniner på femte sal – overholde dyreværnsreglerne. For de fleste gælder, at det også er tilfældet. Det samme gælder for planteavlere. Men det er ikke nok, hverken for et flertal af vores

politikere og medier samt en række grønne organisationer. Når det gælder landbrug, kræves nultolerance, jf. eksemplet med to liter vand om dagen i 80 år og den halve cigaret.

Se nultolerancekravet på et felt, som jf. DANVA ikke har kostet ét dødsfald, i sammenhæng med, at 4.000 årligt dør af luftforurening samt 16.000 af alkohol- og især tobaksskader. Hvis nultolerance er målet, så forbyd bilkørsel, industriproduktion, husholdningskemi, alkohol og rygning. Eller erkend det:

Nultolerance findes ikke.

Økologidebatten er også skæv: Landbrugene i den sektor bliver som alle øvrige også til stadighed større, ligeledes med risiko for, at kapitalejerne bliver sig selv nok. Da forbrugerne ikke efterspørger øko-nicheproduktionen mere, end tilfældet er, vil en del af det politiske segment opdrage os og hjælpe til med støtte og momsfrigivelse. Man holder sig ikke tilbage med fejloplysninger, herunder påstande om, at økologi er klimavenligt med lav CO₂-udledning pr. hektar.

Det reelle forhold er, at udledningen på en bestemt mængde økologisk produceret vare er større end for konventionel produktion. F.eks. yder en økologisk hvedemark få år efter omlægning kun det halve af udbyttet fra en velpasset konventionel afgrøde.

Når det gælder frugt og grønt, producerer vi i Danmark kun 25 pct. af vores forbrug, af æbler endda under 10 pct. I en række af de lande, vi importerer fra, må økologer bruge op til 50 pesticider, i Italien flere end 500 midler.

I et gruk har Piet Hein en god kommentar til populismen bag bondebashingen: Lov og ret er et net med så sære masker i, at de små bliver hængende, mens de store slipper fri.

Økologi skal være her, som enhver anden nicheproduktion. Men lad være med at bruge samfundsmidler for at tvinge alle til at følge menighedens tro, som i øvrigt ved total udbredelse vil føre til sult og elendighed mange steder på kloden. Vi er nu flere end otte milliarder munde, dobbelt så mange, som da Franciska Rosenkilde blev født for kun 50 år siden.

Brug kræfterne konstruktivt

Tænk, om vi kunne komme væk fra nultolerancedebatten, skære overdrevet fra økologidiskussionen og bruge kræfterne konstruktivt, f.eks. på den landbrugsstrukturelle udvikling.

Hvordan sikrer vi en effektiv, optimalt ren og klimavenlig produktion til gavn også for de lokalsamfund, som den primære fødevarerproduktion sker i – samtidig med, vi sikrer en struktur, der holder Musk og Kina på afstand. Det lyder ikke liberalt – at holde nogen, som kommer med penge, på afstand.

Men er det liberalt stiltiende at se på afvikling af selvejet fra højre og dermed en reel risiko for privatisering af andelsbevægelsen?

Andelsselskaberne blev skabt for at sikre medlemmerne profitten – ikke kapitalen ud over dens markedsmæssige forrentning – og for ikke at ende til venstre i ufrihed med staten som eneejer og beslutningstager.

Land Management Plans i Skotland i 2025

Se engang til Skotland, som i 2025 med bl.a. Anders Holch Povlsen i tankerne ved lov bestemte, at:

- Ved udbud af land- og skovbrug over 1.000 hektar skal lokale have ret til at byde.
- Staten kan gribe ind i handler mhp. at tilgodese fortsat aktivitet, når det er i offentlighedens og lokalområdets interesse.
- Jordejere skal udarbejde tilgængelige planer for anvendelse af jord.
- Når større godser sættes til salg, kan de kræves opdelt.

Med landbrugsloven af 2015 har Danmark fået en af EU's mest liberale jordlovgivninger, måske den mest liberale. Det er nemmere at overtage dansk landbrug end Grønland. Eneste nødvendige våben er penge.

Viden om og forståelse for landbrug, landbokultur og lokalt sammenhold kræves ikke.

Her ligger en betydelig trussel for andelselskaberne tilknyttet fødevareklyngen. Der har før været trusler, som blev imødegået. Måske ligger der læring også i skattesagen fra 1990:

Samspil med SF for at få lukket et skattehul

Hen over 1980'erne kørte KFK og Landsforeningen Den Frie Grovarehandel, som organiserede de lokale, selvstændige møllere og grovarekøbmænd, en ganske hidsig kampagne mod de lokale andels-grovareforeninger og DLG.

De private virksomheder betalte selskabsskat, det gjorde de andelsejede foreninger ikke. De betalte i stedet en procentafgift af deres egenkapital – hvad enten bundlinjen var sort eller rød. Til gengæld blev udloddet overskud beskattet som indkomst hos foreningens medlemmer – ud fra, at en andelsforening økonomisk set "blot" er medlemmernes forlængede arm.

Beskatning forinden i selskabet ville altså være en dobbeltbeskatning.

Med i ordningen var, at et andelsselskab ved opløsning kunne udlodde evt. egenkapital til medlemmerne efter en dengang særlig og mærkværdig aktieselskabsregel: Efter tre års ejerskab af en aktie kunne en kursgevinst hjemtages skattefrit. Den ord-

ning var tiden løbet fra, både for aktie- og andelsselskabet, hvad Christiansborg ikke havde set.

Pludselig blev muligheden set som et hul af små private erhvervsdrivende. Et eksempel: En gruppe taxavognmænd kunne etablere et andelsselskab til indkøb af diesel, beslutte en stor fortjeneste på x kroner pr. liter, som dermed blev en fradragsberettiget udgift. Efter tre år kunne selskabet likvideres og den ophobede selskabsavance udloddes skattefrit.

Skulle andelsforeningerne have orden i eget hus, måtte de få hullet stoppet. Det blev tydeliggjort, da foderstofforeningen i Hammershøj pludselig indkaldte til generalforsamling med et punkt på dagsordenen: Salg til KFK – og fordeling af den ubeskattede egenkapital til medlemmerne. Skattefrit! Udover at være samfundsmæssigt urimeligt var det en fare for hele andelssektoren.

I Landsforeningen den lokale andel fik vi Advokatfirmaet Dahl i Viborg til at skrive et lovforslag, som revisor og MF for SF Jens Thoft fremsatte i Folketinget 17. april 1990 – med den tilføjelse, at det i tilfælde af vedtagelse skulle gælde fra denne dag. Privatsektoren argumenterede for afvisning af lovforslaget og krævede selskabsbeskatning af andelsforeninger. Det blev fremført, at andelsforeningerne ikke alene handlede med medlemmer, men udadtil også optrådte som købmænd, hvilket var korrekt. Et af argumenterne herfor var, at nok ligger Danmark geografisk ideelt for

avl af maltbyg, men der kan komme år med vejrlig, som nedklassificerer høsten til foder, og så skal der være mulighed for at sikre kontraktforpligtelser ved køb i markedet.

Det var Folketinget lydhør overfor, men der var brug for at give købmændene en indrømmelse. Vi foreslog et krav om, at andelsselskaberne skulle have mindst 75 pct. af deres omsætning med medlemmer. Flere partiers ordførere nævnte ved den afsluttende debat dette forhold så klart, at skatteminister Ole Stavad i sin afrunding bemærkede, at de måtte have haft samme støttepædagog.

Her var en sag, hvor den lokale andel og DLG ved daværende formand Martin Nielsen – trods uenigheder om branchens strukturelle udvikling – trak på samme hammel.

Eksklusion og tilbud om kandidatur samme dag

Loven blev vedtaget 22. juni og fangede ikke blot andelsmedlemmerne i Hammershøj, men også, hvad vi ikke vidste, leverandørerne til det lukkede andelsmejeri i Mundelstrup, som ikke havde nået at fordele et likvidationsprovenu. Det førte til, at folk fra Mundelstrup henvendte sig til Venstre i min hjemkommune for at få mig ekskluderet – en meddelelse, som jeg tilfældigvis fik samme dag som en opringing fra en kredsformand for samme parti, der efter et bestyrelsesmøde aftenen forinden tilbød mig en sikker kreds til kommende folketingsvalg. Da jeg ikke var

medlem af partiet, førte det hverken til eksklusion eller opstilling.

Tænk, om dagens førnævnte røde politikere, som Jens Thoft dengang, kunne se objektivt på dagens overordnede agenda, glemme populismen og handle på de reelle udfordringer for samfundet.

I AP virkede medlemsstyret

I 1990 stillede direktion og bestyrelse for Andels-Pensionsforeningen, i dag AP Pension, forslag om fusion med Tryg Forsikring, Nykredit og Unibank, tidligere Andelsbanken og i dag en del af Nordea. Den ny pengegigant ville blive landets største og skulle organiseres som aktieselskab. For AP's medlemmer betød det konfiskation af egenkapitalen, der ville blive placeret som en aktiepost i det nye selskab.

Undervejs besluttede AP – uden at spørge medlemmerne, at afgørelsen kunne træffes på én generalforsamling, trods vedtægternes bestemmelse om to. Samtidig ville man forlænge de delegeredes valgperiode til efter vedtagelsen.

En lille håndfuld menige AP-medlemmer, funktionærer fra bl.a. mejerisektoren, bankverdenen og grovwarebranchen, foranstaltede en debat og fik fremprovokere et responsum ved professor Erik Werlauf. Heri blev slået fast, at i tilfælde af fusion og overgang til aktieselskab, kunne det enkelte AP-medlem på stedet ikke blot flytte police til et andet selskab, men

også kræve egen andel af AP's ufordelte formue udbetalt.

Gruppen fik gennem debatindlæg i en række brancheblade skabt så stor opbakning, at AP's ledelse endte med at trække forslaget. Til trods for, sagen havde vakt voldsom opsigt og var livsafgørende for det kundedjede selskab, blev den reelt ikke omtalt i selskabets 75-års jubilæumsskrift fire år senere.

I de forløbne 35 år siden kampen for at bevare AP på medlemmernes hænder fandt sted, er selskabets markedsandel mere end firedoblet. Gruppen af AP-medlemmer, hvoraf ingen var valgt til hverken repræsentantskab eller bestyrelse, havde peget på selskabets vækstmuligheder, også fordi overlevelseskampen fandt sted, netop som vi fik overenskomst-mæssige arbejdsmarkedspensioner i Danmark.

Økonomisk afhængighed skærper medlemsinteressen

En pensionsforsikringsforening har noget væsentligt fælles med landbrugets andelsselskaber: Dens virke og afkast er afgørende for medlemmernes økonomi. Det skærper interessen for at følge med og bruge sin indflydelse. Når det gælder arbejderkooperationens produktion og salg af ligkister eller øl samt medlemmernes køb af håndværksarbejde, er der ikke samme grundlag for og incitament til løbende at følge noteringer og afkast.

Mon ikke Erik Werlaufs AP-responsum hurtigt vil finde vej op fra skuffen, hvis der

et sted i andels-Danmark på et tidspunkt igen bliver talt om omdannelse til anden selskabsform, som kunne give en lille håndfuld mega-selskabslandbrug større magt, end deres andel af selskabet betinger?

Her ligger en udfordring, der kalder på en strategi efter andelsmejeriernes stoppenge-model fra 1960'erne: Det fælles selskab henter mælk hos alle medlemmer, men pr. enhed er det dyrere at køre til den mindre bedrift end til den større nabo.

Der bør sidde en andelshaver for bordenden

Store selskaber, flere af andelsselskaberne er blandt landets største, er afhængige af dybt professionel ledelse. Det har rejst diskussionen om, hvorvidt "almindelige" landmænd kan være klædt på til at sidde for bordenden i bestyrelseslokalet. Jeg vil vende spørgsmålet om: Kvalificerer en akademisk uddannelse fra universitetet eller handelshøjskolen til at indtage stolen? Kan juristen, økonomen eller statskundskaberne forstå andelsmedlemmets

Figur 7: I 1814 indførte Danmark som første land på kloden undervisningspligt, og 30 år senere slog Rødding Højskole dørene op, også som verdens første. De to milepæle blev afgørende for initiativ samt handlekraft og udviklingen af Danmark. Også i dag hentes der mental energi på Rødding og andre frie skoler

position – og nogle gange villighed til at tænke langsigtet frem for profit her og nu?

Det er oplagt, at den daglige ledelse må have den bedst mulige baggrund både uddannelses- og erfaringsmæssigt. Men når det kommer til stykket, træffes afgørelser ved bestyrelsesbordet med ansvar overfor højeste vedtægtsmæssige myndighed, repræsentantskab eller generalforsamling. Medlemsstyret er afgørende for et andelsselskab, hvorfor formanden – uagtet køn – bør være aktivt medlem og på egen virksomhed kunne føle virkningen af trufne beslutninger.

I øvrigt har dagens professionelle landmand også en solid uddannelse.

Som jeg ser andelsvirksomhederne i dag, er der generelt en stærk forretningsmæssig ledelse. Udfordringerne, der kan udledes af det skrevne herover, er det pres, som det primære landbrug er udsat for – dels strukturelt, dels politisk. Jeg har nogle gange nævnt landbrugsloven fra 2015, EU's formentlig mest liberale. Den er et af sporene til afvikling af selveje og den bondekultur, der opstod og udviklede sig efter statsbankerotten i 1813. Den førte til, at Danmark året efter som første land i verden – når bortses fra religiøs pligtindlæring – fik undervisningspligt. Nok var vi fattige, vi skulle ikke også, vedblivende, være dumme!

Rødding Højskole kom til i 1844 og i kølvandet på den mange andre frie skoler.

Skolegang og voksenundervisning gav liv og udvikling landet over. F.eks. mødte førnævnte Martin Nielsen sin kommende hustru Trine fra Samsø på Rødding Højskole i 1947. Hun blev radiorådsmedlem og var lokal igangsætter – og definerede engang forskellen på et dødt og et opvakt sogn: To ildsjæle!

Genopfind Andelsbladet

Andelsbladet, redigeret af Anders Nielsen fra dets start i år 1900 til hans død i 1928, bidrog frem til dets sidste udgave i 2005 med Torsten Buhl som redaktør til liv og udvikling. Her kunne andelsfolk finde inspiration ved at følge med i, hvad der skete ikke blot i søsterselskaber, men også i andre brancher – og om relevante politiske tiltag og rævekager på Christiansborg. Her var plads til debat, ikke blot til en smart sætning og 50 likes.

I stedet for Andelsbladet fik vi FoodCulture, der havde til formål at nå den brede befolkning med information om sundhed, mad, klima og miljø etc. FoodCulture kom på papir til 2012 og digitalt til 2017.

Da Danske Andelsselskaber i 2009 blev del af Landbrug & Fødevarer, fik vi en formålsparagraf, som ikke specifikt nævnte arbejdet for landmandsejede selskaber. I stedet blev andelsselskaber til fødevarerklynge med henblik på varetagelse af interesser for landbruget, fødevarervirksomheder og agroindustri. Det har ikke hindret andelssektoren i at vokse, både når det gælder frø og foder, mælk og kød.

Men måske har det skærpet udfordringerne i et par selskaber.

Vi har i Danmark ingen særlig lov, som sætter rammer for andelsselskaber. Markedet og teknologisk udvikling har altid udfordret medlemsstyret. Udfordringer er blevet besvaret med handling og fornøden strukturtilpasning.

For vi skal kun have de fælles selskaber, der er brug for. Glemmes det, er der risiko for at sejre ad helvede til.

Det står og falder med medlemseje og engagement

Et andelsselskab står og falder med medlemsejet og det engagement, som naturligt tager udgangspunkt i netop det fælles ejerskab baseret på omsætning.

For nylig hørte jeg en landmand med stor erfaring fra både erhverv og politisk ledelse tale om sine yngre kolleger som fagligt dygtige og visionære, men ikke altid med begge egenskaber i én og samme person. Ifølge ham er der brug for, at flere bliver aktive, også uden for egen bedrift, at andelshaveren opfatter det fælles selskab som sin egen forlængede arm.

Vær ikke dig selv nok, skrev og sagde Anders Nielsen. Han blev kendt for at ville have betaling for sin indsats, måske endda for at være pengebegærlig. Men han var mere end det. I 1898 var der siden 1883 etableret tusinde indkøbsforeninger for foderstoffer, såkaldte formandsforeninger. Formanden tog imod medlemmernes

ordrer og cyklede ind til havnebyen for at købe ind hos købmanden. Anders Nielsen foreslog at købe stort ind og fik koordineret ordrene. Så slog købmændene bak. Det førte Anders til Hamborg, hvor en importør gerne ville sælge, men krævede kontant betaling. Hjemme igen var der overalt lukket for en kassekredit. Det havde købmændene sørget for.

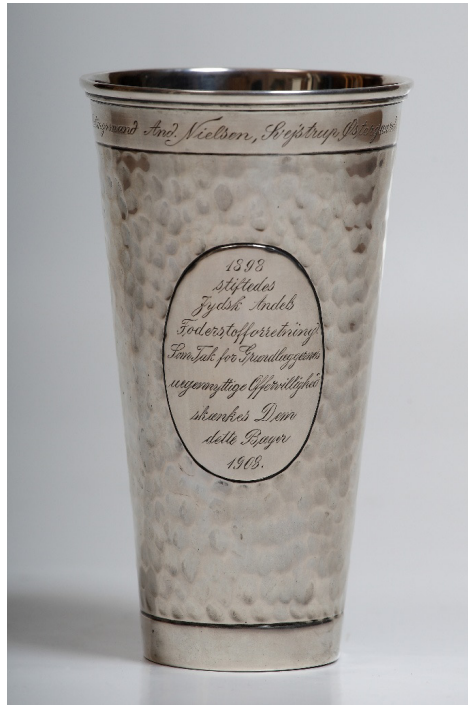
10 bønder kautionerede med deres egenkapital for standen

I København fandt Anders Nielsen en jødisk grosserer, som ville stille kapital til rådighed – mod kaution. 10 jyske bønder med størrelse og soliditet deponerede skøderne på deres gårde hos grossererens. Det var grundlaget for Jydsk Andels Foderstofforretning, i dag DLG. Nu kunne der komme kvalitetsprotein fra Nordamerika via Hamborg. Det var en del af fundamentet for udviklingen i mejerisektoren, Lurmærket og eksport.

10 år senere blev gruppen, som havde kautioneret med hele deres egenkapital, hyldet med hver sit tretårnede sølvbæger med inskription. Man vidste godt, hvad de havde risikeret.

Anders Nielsens oldebarn Søren Kissmeyer Nielsen har foræret Vester-mølle bægeret, som Anders Nielsen modtog. Kom og se det. Det er andels-danefæ.

Er andelsidéen stærk nok til at bære endnu en generation og flere med? Ja, idéen er. Men det kommer ikke af sig selv.

Figur 8: Anders Nielsens sølvbæger fra 1908, andels-danefæ, del af fortællingen om FÆLLESSKABS-Danmark på Vestermølle

Figur 9: De 17 verdensmål, som de fremstår på en væg i FN's hovedkvarter i New York

Det er ligetil, at andelssektoren skal være med teknologisk, være samfundsbevidst, kende til FN's verdensmål, følge det relevante branche for branche, være vågen og i dialog med samfundet om miljø og klima – turde gå ind i dialogen, påpege fakta. Og afvise populisme.

Nu gælder det Den omvendte Dalgas

Hvad udad tabes, skal indad vindes, skrev digteren H. P. Holst i 1872, otte år efter 1864. Enrico Dalgas rejste land og rige rundt med sloganet og fik opbakning til Hedeselskabet. Nu arbejdes der modsat, den omvendte Dalgas er målet:

Skynd dig, kom! Om føje år er den bølgede kornmark udlagt som vild natur præget af ulve og CO₂-udledning fra rådende træ. Sådan bliver det. Det positive herved er, at CO₂ og metan recirkulerer og derfor ikke bidrager til klimaændringer, sådan som brug af fossile brændsler gør det.

Populistisk høres også et krav om tilbagevenden til Morten Korch-landbruget, altså til ineffektivitet og en udgift på 30 procent af disponibel indkomst til fødevarer – som det var tilfældet i 1950.

Alt sammen har det indflydelse på andelselskabernes til enhver tid værende udfordringer. De skal i sagens natur løses i fællesskab. Det er ikke nok, at den enkelte véd. Viden uden samarbejde og engagement rækker ikke. Afsluttende derfor følgende om mål og rum for formulering af strategier:

- Som allerede nævnt, genopfind Andelsbladet under en eller anden form – og bredt, så faktuel viden forståeligt ikke blot tilgår egne fæller, men også samfundet og dets beslutningstagere.
- Gennem dialog fremme forståelsen for værdierne for alle i det fælles – og overveje sammen med Christiansborg, som i Skotland, at værne værdierne mod Elon Musk og Kina, samt deres ligesindede, også hvis de er tættere på og i lidt mindre målestok, men dog store nok til at pille ved ejerformen.
- Skubbe på, så flere ikke blot er dygtige landmænd hjemme, men tillige prioriterer en indsats ude til gavn for helheden – og dermed også sig selv.

Andelsbevægelsen må ikke sejre ad helvede til.

Forfatterbiografi

Jørgen Lund Christiansen er uddannet landmand og journalist. Han har været højskolelærer, fodermester i Egypten og gartner i Canada, redaktør og direktør for forskellige selskaber, foredragsholder samt planlægger af og leder for 40 oplevelses- og studierejser til en række lande på seks ud af de syv kontinenter. Jørgen Lund Christiansen er nu formand for Vestermølle Møllelaug.

